

ПОНЯТТЯ ОБСТАНОВКИ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ ЯК ОЗНАКА ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ЗЛОЧИНУ

О.О. Астахова

аспірант кафедри

кримінального права та процесу

ВНЗ «Національна академія управління»

Постановка проблеми. Одним із елементів кримінально-правової характеристики злочинів є обстановка, в якій вони готуються і вчиняються. Поняття «обстановка вчинення злочину» має важливе наукове, теоретичне, законотворче і практичне значення. Проблема обстановки вчинення злочину в науці кримінального права України є малодослідженою. Думки з приводу її визначення і на сьогоднішній день залишаються неоднозначними.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемі дослідження обстановки вчинення злочину в теорії кримінального права, в загальній теорії криміналістичної методики, а також у методиках розслідування окремих видів злочинів присвячено велику кількість праць як видатних фахівців у галузі кримінального права, кримінології, криміналістики, так і молодих вчених, зокрема: В.К. Гавло, В.И. Куликов, В.В. Лавренюк, Г.Г. Меликтесян Н.П. Яблоков, В.О. Образцов, В.Н. Кудрявцев, О.Ш. Якупов, Г.О. Крігер, Ф.Г. Бурчак, Є.Ф. Фесенко, І.М. Загородников, О.В. Наумов, В.Є. Корнухов, В.Д. Берназта, М.І. Панов, В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, Р. Комісарчук, В.К. Грищук, П.С. Матишевський, М.І. Хавронюк, П.Л. Фріс, А.Ф. Істомін, М.І. Ковальов, Н.А. Ниркова, І.М. Тяжкова, А.Г. Васіладі, Ф. Сюдюков, В.В. Набіулліна, О.М. Костенко, Л.П. Козаченко, В.К. Матвійчук, О.М. Волкотруб, М.Й. Коржанський, М.П. Кузнецов, Ю.В. Александров, П.П. Андрушко, С.Д. Шапченко, С.В. Бородин, А.В. Наумов, М.В. Володько, О.О. Дудоров та ін. Проте, до цього часу однозначного підходу до визначення обстановки вчинення злочину в літературі немає.

Мета статті полягає, спираючись на точки зору окремих авторів та на результати аналізу матеріалів практики, з'ясувати поняття обстановки вчинення злочину як важливої ознаки об'єктивної сторони злочину.

Основні результати дослідження. Теорія кримінального права до цього часу не вирішила належним чином проблеми відносно поняття «обстановка вчинення злочину». Ця обставина, на погляд автора, перешкоджає одноставному розумінню такої ознаки об'єктивної сторони злочину, як обстановка вчинення злочину. Разом з тим визначення зазначеного поняття необхідно і нагально для встановлення меж дії закону про кримінальну відповідальність,

що важливо для матеріального кримінального права і зокрема, для кваліфікації злочинів за цією ознакою.

Слід звернути увагу на те, що обстановка вчинення злочину є об'єктом вивчення, таких наук, як: кримінальне право, кримінологія, кримінально-процесуальне право, криміналістика. Кожна з них виділяє в цьому об'єкті пізнання свій предмет дослідження. У цьому контексті слід зазначити, що норми законодавства про кримінальну відповідальність і відповідно положення доктрини кримінального права як матеріального права є основоположними по відношенню до кримінально-процесуального права, кримінології та криміналістики. Це положення законодавства про кримінальну відповідальність і науки кримінального права продиктовано тим, що дослідження питання про обстановку вчинення злочину стосується, зокрема, таких основних понять, як злочин, склад злочину, тощо.

У зв'язку з окресленим вище, досліджуючи питання про обстановку вчинення злочину, проаналізуємо цю проблему стосовно злочину. Відповідно до ч.1 ст.11 КК України «злочином є передбачене цим Кодексом суспільно-небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину» [1]. Наведене поняття злочину є формально-матеріальним та з нього видно, що ним є діяння (дія або бездіяльність), якому притаманні такі обов'язкові ознаки: 1) це діяння вчинене суб'єктом злочину; 2) воно є винним; 3) вказане діяння є суспільно-небезпечним; 4) відповідне діяння передбачене чинним КК; 5) це діяння є караним [2, с.41].

Отже, з позиції кримінального права злочин можна визначити як систему діянь (дій або бездіяльності), спрямованих на досягнення злочинного результату (в широкому розумінні цього слова). В систему такого явища входить: 1) суб'єкт злочину; 2) діяння; 3) винуватість такого діяння, яке характеризується виною, мотивом і метою; 4) супроводження такого діяння способом, знаряддями, засобами його вчинення, об'єктом посягання та злочинним результатом. Це пояснюється тим, що злочинне діяння (синонім злочину) є об'єктом теорії функціональної системи [3, с.45]. У цьому сенсі слід погодитися з думкою С.І. Анненкова та Т.С. Анненкової, що головним для злочинця є результат його діяння, а також з тим, що зі зміною обстановки вчинення злочину відбувається корекція дій особи, яка вчиняє злочин (наприклад, при появі на місці події свідків, злочинець умислом якого було вчинення крадіжки, може усвідомлено вчинити грабіж, тобто відкрите викрадення чужого майна) [4, с.8]. У цьому контексті слід погодитися із твердженням, що у відповідності з програмою діяння людина спів ставляє ознаки необхідного в даний момент результату, інформація про які поступає до акцептора діяння дякуючи зворотній аферентації (системі зворотного зв'язку), оскільки результат такого співставлення є корекцією діянь суб'єкта у відповідності з бажаним результатом [4, с.8]. Тому потрібно підтримати позицію, що існує як у філософських, так і юридичних джерелах, яка ґрунтується на теорії функціональної системи, що в кримінально-правову структуру злочинного діяння (злочину) можуть бути включені всі діяння особи, які або безпосередньо призводять до злочинного результату, або сприяють його досягненню [3, с.46; 4, с.8].

Важливо акцентувати увагу на тому, що суб'єкт злочину активно впливає своєю поведінкою на обстановку вчинення злочину, але трапляється і так, що від нього вже небагато може залежати, тобто причинно-наслідкові зв'язки у такій ситуації стають незворотними (наприклад, після вчинення підпалу одного будинку злочинець зникає з місця вчинення злочину, а природні явища у вигляді вітру розносять полум'я, яке підпалює сусідні садиби, де живуть люди. Це свідчить, що після ініціації пожежі розвиток і поширення пожежі в навколишньому середовищі відбувається незалежно від умислу і послідуєчих дій злочинця, а тому кінцеву кримінальну ситуацію, яка проявилася в жертвах, пошкодженні і матеріальній шкоді, винна особа не завжди в стані передбачити) [4, с.8; 5,79].

Для застосування на практиці статті Особливої частини КК України недостатньо обмежитися поняттям злочину, а ще потрібно здійснити аналіз складоутворюючих його ознак, які описані (передбачені) конкретною статтею цього кодифікованого акту. Склад злочину – це сукупність встановлених у законі про кримінальну відповідальність об'єктивних і суб'єктивних ознак, які визначають суспільно небезпечне діяння як злочин [6, с.54]. Слід звернути увагу на те, що об'єктивні і суб'єктивні ознаки складу злочину не випадкова сума елементів і ознак, а строга їх система, а тому, як і будь-яка система склад злочину являє собою множину підсистем, що знаходяться між собою в таких відносинах і зв'язках між собою, які утворюють певну цілісність і єдність [5, с.8]. Зокрема, така підсистема як «об'єктивна сторона злочину» включає дію (бездіяльність), наслідки, необхідний причинний зв'язок між ними, місце, час, обстановку вчинення злочину, знаряддя, засоби і вчинення злочину [6, с.55-56].

Отже, склад злочину представляє собою системне утворення, до якого відноситься і обстановка вчинення злочину, як ознака об'єктивної сторони цього злочину. Обстановка вчинення злочину, коли є факультативною ознакою об'єктивної сторони, вона впливає на призначення покарання, а також може сприяти розмежуванню суміжних злочинів. Не дивлячись на те, що ця ознака є факультативною ознакою об'єктивної сторони переважної більшості складів злочину, які містяться в КК України, вона має бути виявлена, оскільки її встановлення означає встановлення події злочину, підлягає доказуванню у кожному кримінальному провадженні. Наприклад, однією з ознак, що сприяє розмежуванню незаконного позбавлення волі або викрадення людини (ст.146 КК) і захоплення заручників (ст.147 КК), є обстановка, в якій вчиняються ці злочини. Так, при викраденні людини і незаконному позбавленні волі винна особа намагається уникнути розголошення, зацікавлені особи повідомляють про вчинений злочин лише в силу необхідності. Натомість, при захопленні заручників винна особа намагається надати своїм діям розголошення, щоб використати це в якості важеля тиску на адресата своїх вимог [7, с.60-67].

У тому випадку, коли ця ознака (обстановка вчинення злочину) буде конструктивною ознакою або кваліфікуючою конкретного складу злочину, то вона буде однією з підстав кримінальної відповідальності і впливатиме на кваліфікацію такого злочину, а отже підлягає обов'язковому доказуванню під час кримінального провадження і розгляду справи в суді.

У кримінальному законодавстві обстановка вчинення злочину може бути закріплена таким чином: 1) вона може бути безпосередньо вказана у диспозиції статті КК України (наприклад, ч.2 ст.403 КК – кримінальна відповідальність за невиконання наказу начальника, вчинене за відсутності ознак, зазначених у ч.1 ст.402 цього Кодексу в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці визначається КК України; 2) вона не указана, але зі змісту статті її можна зрозуміти (наприклад, ст.384 КК – завідомо неправдиве показання).

У кримінально-правовій доктрині стосовно поняття «обстановка вчинення злочину» існують наступні її визначення: 1) на переконання А.В. Заніна, під обстановкою вчинення злочину слід розуміти «...сукупність об'єктивних умов, в яких протікає зовнішній акт злочинної поведінки» [8, с.8]; 2) на думку В.М. Кудрявцева, обстановку вчинення злочину розуміють у вузькому і широкому сенсі: а) у вузькому розумінні ця обстановка обмежується комплексом речей, явищ і процесів, які відбуваються у зовнішньому світі; б) у більш широкому розумінні - включає місце, час та інші конкретні умови його вчинення [9, с.22]. Натомість у подальшому він уже стверджує, що «... обстановка вчинення злочину не зводиться до сукупності безпосередніх фізичних умов, в яких діє злочинець. Це поняття охоплює більш широке коло явищ і включає загальну історичну і соціально-політичну обстановку, конкретні умови життя і діяльності даного колективу, в якому було вчинено злочин» [9, с.275]. Іншими словами, характеризує обстановку і час, місце і інші конкретні умови вчинення злочину, загальноісторичну та соціально-політичну обстановку, конкретні умови життя і діяльності [10, с.22-23]; 3) А.Г. Василяді розглядає обстановку як «обмежене просторово-часовими рамками вчиненого злочину взаємодію людини, матеріальних предметів, природо-кліматичних та інших факторів, що створюють вплив на ступінь суспільної небезпеки вчиненого діяння і, які набувають у цьому зв'язку кримінально-правового значення. Основна фактична властивість обстановки заключається в її здатності впливати на процес вчинення злочинного діяння: на його основі визначається і його кримінально-правове значення цієї ознаки, яка проявляється в здатності обстановки змінювати суспільну небезпечність вчиненого в її умовах діяння» [11, с.8-14]. До обстановки вчинення злочину цей автор відносить і місце, час вчинення злочину, людину, матеріальні предмети, природно-кліматичні і деякі інші фактори [11, с. 14]; 4) О.Ш. Якупов зазначає, що обстановка – це ті конкретні й специфічні об'єктивні умови, в яких відбувається суспільно небезпечне посягання [12, с. 96]; 5) на думку Г.О. Крігер, обстановка є однією з умов, що використовується винним для досягнення своєї мети, або є таким збігом подій і обставин, які свідчать як про більшу, так і меншу суспільну небезпеку злочину і злочинця. [13, с. 121]; 6) Ф.Г. Бурчак і Є.Ф. Фесенко пояснюють її як сукупність передбачених законом обставин, які є зовнішнім оточенням злочинного діяння та характеризується присутністю людей або певних подій [14, с. 131]; 7) Н.Ф. Кузнецова розуміє під обстановкою сукупність взаємодіючих чинників (людей, матеріальних предметів, природних і соціальних процесів), в умовах яких відбувається суспільно небезпечне діяння [15, с. 45]; 8) І.М. Загородников і О.В. Наумов відносять до неї ті об'єктивні умови, в яких

вчинювався злочин. [16, с. 55, 17, с. 63]; 9) За твердженням І.П. Козаченка, І.О. Харь, В.К. Матвійчука під обстановкою вчинення злочину слід розуміти збіг подій і обставин, за яких вчиняється злочин. Вона може бути або необхідною ознакою конкретного складу злочину, або обтяжуючою, або кваліфікуючою [6, с. 66]; 10) П.Л. Фірс зазначає, що обстановка вчинення злочину – це відповідні об'єктивні умови, в яких вчиняється злочин [18, с. 66]; 11) О.М. Омельчук під обстановкою вчинення злочину розуміє конкретні об'єктивно-предметні умови, за яких вчиняється злочин [19, с. 21]; 12) такої ж думки, щодо визначення обстановки вчинення злочину дотримується М.І. Панов деталізуючи її розуміння таким чином: «В одних випадках обстановка вказує на ті умови, в яких відбувається діяння, наприклад, вчинення військового злочину в бойовій обстановці (ч.3 ст. 402, ч.3 ст. 403, ч.3 ст. 404 КК), злочинні дії військовослужбовця, що перебуває в полоні ст.431 КК, неповідомлення капітаном назви свого судна при зіткненні суден (ст.285 КК); в інших же – обстановка вказує на умови, в яких перебуває потерпілий. Наприклад, залишення в небезпеці (ст.135 КК), ненадання допомоги особі, що перебуває в небезпечному для життя стані (ст.136 КК), погроза або насильство щодо службової особи або громадянина, який виконує громадянський обов'язок (ст.350 КК). Обстановка вчинення злочину іноді істотно підвищує ступінь суспільної небезпеки діяння і виступає як кваліфікуюча ознака (наприклад, військовий злочин у бойовій обстановці). В інших випадках вона створює привілейований склад злочину. Це вбивство або нанесення тяжких тілесних ушкоджень при перевищенні меж необхідної оборони (ст.ст. 118, 124 КК), де обстановка – посягання з боку того, хто посягає, – визначає необхідність захисту від суспільно-небезпечного посягання. В усіх зазначених випадках обстановка вчинення злочину є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони» [20, с. 127; 21, с. 144-145; 22, с. 114; 23, с.112]; 13) П.С. Матишевський, Є.В. Фесенко, наполягають на тому, що «обстановка вчинення злочину – це сукупність передбачених законом зовнішніх обставин, що характеризуються прилюдністю (публічністю) або наявністю певних подій. Поняття «прилюдність» охоплює випадки, коли злочинне діяння вчиняється у присутності хоча б однієї людини (як правило, свідка). Не виключається прилюдність і тоді, коли інших осіб на місці вчинення злочину немає, крім самого потерпілого. Це можливо в тих випадках, коли діяння спрямоване не лише на особисті інтереси потерпілого, а посягає на більш широке коло інтересів (інших громадян, суспільства в цілому). Наприклад, за певних умов є підстави визнати прилюдним вчинення хуліганських дій, які не спостерігали інші, крім потерпілої особи.

Потерпілий стає, по суті, очевидцем грубого порушення громадського порядку і прояву явної неповаги до суспільства, а суб'єкт злочину усвідомлює факт спостереження представником суспільства цих злочинних дій та усвідомлення їх дійсного характеру.

Прилюдність або наявність подій як компоненти обстановки іноді безпосередньо зазначаються в законі. Так, у ст.189 КК України ідеться про прилюдну образу представника влади або представника громадськості, який охороняє громадський порядок. У ряді статей глави XI КК передбачена відпові-

дальність за військові злочини, вчинені у бойовій обстановці. Це випадки, коли злочин вчиняється під час такої події, як виконання військовим підрозділом бойового завдання. Обставинкою вчинення злочину, передбаченого ст.188-1 КК, є така подія, як виконання працівником міліції або членом громадського формування з охорони громадського порядку покладених на цих осіб обов'язків по охороні громадського порядку» [24, с. 147-148].

Пізніше, П.С. Матишевський визначає обстановку вчинення злочину, як «...певні об'єктивні умови (події) з використанням, в оточенні яких чи створенням їх вчиняється злочин. Зовнішні компоненти обстановки вчинення злочину іноді безпосередньо зазначено в законі. Наприклад, вчинення злочину з використанням умов громадського лиха вважається обставиною, що обтяжує відповідальність (п.9 ст.41); у ч.2 ст.63-1 КК передбачено відповідальність за участь без дозволу відповідних органів державної влади у збройних конфліктах інших держав; у багатьох статтях глави Х КК передбачено відповідальність за військові злочини, вчинені у бойовій обстановці (п. «в» ст.233, п. «б» ст.236 та ін.). При вчиненні злочинів з необережності виникає потреба встановити, чи могла особа в даній обстановці передбачити наслідки своєї поведінки» [25, с. 120-121; 26 с. 91]. Ці точки П.С. Матишевського наводяться за КК України 1960 року; 14) І.В. Діоріца вказує на те, що обстановка вчинення злочину – передбачає сукупність умов об'єктивного характеру, в яких вчиняється суспільно небезпечне діяння та настають суспільно небезпечні наслідки (наприклад ст. 116 КК передбачає відповідальність за умисне вбивство, що вчиняється в певній обстановці – внаслідок незаконних дій з боку потерпілого, і викликає у винної особи стан сильного душевного хвилювання). [27, с. 59]; 15) О.М. Миколенко і Д.І. Крупко розуміють під обстановкою вчинення злочину конкретні об'єктивні умови, в яких вчиняється злочин. Ці умови можуть мати велике суспільне значення і тому істотно впливати на характер вчиненого діяння. В одних випадках обстановка вказує на ті умови, в яких вчиняється діяння, наприклад, вчинення військового злочину у бойовій обстановці (ч.2 ст. 403, ч.3 ст.404 КК); в інших же – обстановка вказує на умови, в яких знаходиться потерпілий, наприклад, залишення його в небезпеці (ст.135 КК), ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (ст.136 КК). Обстановка вчинення злочину іноді істотно підвищує ступінь суспільної небезпеки вчиненого і виступає як кваліфікуюча ознака (наприклад, військовий злочин у бойовій обстановці). В інших випадках вона створює привілейований склад злочину. Це вбивство і нанесення тяжких тілесних ушкоджень при перевищенні меж необхідної оборони (ст.ст. 118,124 КК), де обстановка – напад з боку потерпілого – визнає необхідність захисту від суспільно-небезпечного посягання; 16) М.В. Володько впевнений, що обстановка вчинення злочину це «...об'єктивні умови в яких вчиняється злочин. У ряді статей Особливої частини КК вказуються умови, в яких відбувається діяння. Наприклад, опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків, вчинені в бойовій обстановці (ч.3 ст. 404 КК), бездіяльність військової влади в бойовій обстановці (ч.3 ст. 426 КК), неповідомлення капітаном назви свого судна при зіткненні суден (ст.285 КК), зловживання в умо-

вах воєнного стану прапорами чи знаками Червоного Хреста Півмісяця або пофарбуванням, присвоєним санітарно-транспортним засобам (ст.435 КК). У деяких статтях вказується на умови, в яких перебуває потерпілий. Наприклад, залишення в небезпеці (ст.135 КК), ненадання допомоги особі що перебуває в небезпечному для життя стані (ст.136 КК). Обстановка, за якої вчиняється злочин, є обов'язковою ознакою злочинного діяння лише у випадках, коли вона вказана у диспозиції статті Особливої частини КК» [29, с. 99]; 17) М.І. Ковальов зважає на те, що обстановка вчинення злочину являє собою сукупність ознак об'єктивного характеру, які підвищують або зменшують суспільну небезпечність злочину (ця ознака, як правило, є кваліфікуючою, особливо у військових злочинах) [30, с. 166]; 18) М.Й. Коржанський під обстановкою вчинення злочину вважає «...сукупність тих обставин, умов, при наявності яких злочин був вчинений (кримінально-правове значення має лише обстановка, яка вказана в диспозиції кримінально-правової норми. Наприклад, вчинення злочину з використанням умов громадського лиха п.9 ст.41 КК, залишення частини або місця служби в бойовій обстановці ст. 242 КК)» [31, с. 169]; 19) Ю.Е. Пудовочкін під обстановкою вчинення злочину розуміє «...сукупність описаних в законі об'єктивних умов (обставин), при яких виконується об'єктивна сторона злочинного посягання. При вивченні обстановки, по-перше, слід виключати з неї просторово-часові характеристики вчинюваного діяння, оскільки вони охоплюються самостійними ознаками місця і часу вчинення злочину. По-друге, необхідно обмежити спектр зовнішніх умов вчинення злочину лише тими, які безпосередньо визначають суспільну небезпечність злочину. Умови, що характеризують обстановку, можуть мати різний рівень або ступінь наближення до злочину: вони можуть відноситися до глобальної, міжнародної сфери, до сфери загальнодержавної чи носити більш локальний характер, мати відношення до обмеженого регіону або навіть ділянки місцевості (публічне місце, квартира і т.ін). Очевидно, що не всі вони у рівній мірі визначають суспільну небезпечність вчиненого суб'єктом діяння, а тому не всі описуються в законі. В якості прикладів обстановки вчинення злочину, що включені законодавцем до числа ознак його складу, можна назвати тривалу психотравмуючу ситуацію (ст.107 КК РФ), перевищення меж необхідної оборони або заходів, необхідних для затримання особи, що вчинила злочин (ст.108 КК РФ). Прикладом обстановки, яка не включена до числа ознак складу, але повинна враховуватися при призначенні покарання може слугувати збіг тяжких життєвих обставин, в силу яких був учинений злочин (п. «д» ч.1 ст.61 КК РФ) або вчинення злочину в умовах надзвичайного становища, стихійного або іншого лиха, а також при масових безладах (п. «д» ст.63 КК РФ)» [32, с. 117-118]; 20) В.А. Номоконов стверджує, що «обстановка – це сукупність об'єктивних умов, в яких протікає зовнішній акт злочинного посягання. Межі обстановки дуже широкі і подвижні. Це можуть бути дорожня обстановка, бойова обстановка, умови надзвичайного стану, стихійного або суспільного лиха тощо. Поведінка потерпілого також є елементом обстановки, і в низці випадків це спеціально передбачається в якості ознаки складу злочину. Так, ст.107 КК РФ говорить про вбивство вчинене у стані афекту, викли-

каного насиллям, глумлінням або тяжкою образою зі сторони потерпілого, а рівно тривалою психотравмуючою ситуацією, що виникла у зв'язку з систематичною протиправною, або аморальною поведінкою потерпілого [33, с. 369]; 21) Ф. Сюндюков і А. Василяді пишуть, що «... обстановка вчинення злочину являє собою сукупність взаємодіючих об'єктів (людей, матеріальних предметів, природних і соціальних процесів, відносин), які проявляють себе там і тоді, де і коли вчиняється суспільно небезпечна дія або бездіяльність. Кількісний склад обстановки, а також якісний стан об'єктів, що її утворюють у конкретних випадках можуть бути самими різними, тому зовнішня форма і характер обстановки також можуть бути самими різними. Разом з тим теорії і практиці кримінального права відомо декілька типів обстановки, наприклад, матеріальна і духовна, обстановка, що сприяє або протидіє вчиненню злочину, та, яка виникає (криміногенна) або та, що не виникає (анти криміногенна) рішучість учинити злочин [34, с. 26]; 22) А.Ф. Істомін визначає обстановку, «...як сукупність умов, в яких протікає злочинне діяння, розвивається його об'єктивна сторона» [35, с. 70]; 23) М.І. Ковалев і Н.А. Ниркова обстановку вчинення злочину розуміє, як « фізичне середовище, де розвивається злочинна діяльність» [36, с. 179]; 24) І.М. Тяжкова наполягає на тому, що обстановка це «...сукупність взаємодіючих обставин, при наявності яких вчиняється злочин» [37, с. 262]; 25) О.М. Костенко зазначає, що «обстановка вчинення злочину – це певні умови в яких вчинюється злочин. Обстановка вчинення злочину має юридичне значення у випадках, спеціально вказаних у кримінальному законі і є однією з факультативних ознак об'єктивної сторони складу злочину. За КК України обстановка вчинення злочину може мати значення для кваліфікації злочинів як ознака: а) більш тяжкого злочину в порівнянні з тим, що такої ознаки не має (наприклад, невиконання наказу військовослужбовцем в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці – ч.2 ст.403КК); б) менш тяжкого злочину в порівнянні з тим, що такої ознаки не має (наприклад, умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони – ст.118 КК). Обстановка вчинення злочину впливає також на визначення міри покарання як обставина, що: а) пом'якшує покарання (наприклад, виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочину діяльності організованої групи або злочинної організації, поєднання з вчинення злочину у випадках, передбачених КК, – п.9 ч.1 ст.66); б) обтяжує покарання (наприклад, вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій – п.11 ч.1 ст.67) [38, с. 231]; 26) В.Б. Малінін визначає обстановку вчинення злочину як сукупність визначених у законі або таких, що впливають із нього факторів, що складають середовище, зовнішнє оточення, ситуацію, в умовах якої вчиняється злочин, і такі, що набувають у цих умовах кримінально-правове значення [39, с. 478].

Проаналізуємо існуючі точки зору стосовно поняття « обстановка вчинення злочину». З цією метою звернемо увагу на положення у цих визначеннях, які співпадають у судженнях авторів, які нами отримали висвітлення.

До таких положень належать наступні: 1) Обстановка вчинення злочину – це сукупність умов в яких протікає зовнішній акт злочинної поведінки

(автор А.В. Заніна). 2) Обстановка вчинення злочину – це сукупність взаємодіючих обставин, при наявності яких вчиняється злочин (автор І.М. Тяжкова). Деякі автори пропонують аналогічне визначення обстановки вчинення злочину, але лише з певним словесним обранням, зокрема: а) сукупність конкретних умов, в яких вчиняється злочинна дія (бездіяльність), розвивається об'єктивна сторона і настає злочинний результат (автор М.І. Панов); б) сукупність умов об'єктивного характеру, в яких вчиняється суспільно небезпечне діяння та настають суспільно небезпечні наслідки (автор І.В. Діоріца); в) сукупність тих обставин, умов, при наявності яких злочин був учинений (автор М.І. Коржанський); г) сукупність описаних в законі об'єктивних умов (обставин), при яких виконується об'єктивна сторона злочинного посягання (автор Ю.Є. Пудовочкін); д) сукупність об'єктивних умов, в яких протікає зовнішній акт злочинного посягання (автор В.А. Номоконов); ж) сукупність умов, в яких протікає злочинне діяння, розвивається його об'єктивна сторона (автор А.Ф. Істомін); 3) об'єктивні умови, в яких вчинювався злочин (автори І.М. Загородніков, О.В. Наумов, М.В. Володько, П.Л. Фріс). Натомість інші автори пропонують аналогічні визначення обстановки вчинення злочину з певною модифікацією слів, зокрема: а) конкретні об'єктивні умови, в яких вчиняється злочин (О.М. Омельчук, О.М. Миколенко, Д.І. Крупко); б) це відповідні об'єктивні умови (події) з використанням, в оточенні яких чи створенням їх вчиняється злочин (автор П.С. Матишевський); в) певні умови, в яких вчинюється злочин (О.М. Костенко); г) це конкретні й специфічні об'єктивні умови, в яких відбувається суспільно небезпечне діяння (О.Ш. Якупов); 4) сукупність, передбачених законом обставин, які є зовнішнім оточенням злочинного діяння та характеризується присутністю людей або певних подій (автори Ф.Г. Бурчак, Є.Ф. Фесенко). Аналогічне визначення з певною інтерпретацією пропонує Є.В. Фесенко обстановки вчинення злочину як сукупності передбачених законом зовнішніх обставин, що характеризуються прилюдністю (публічністю) або наявністю певних подій; 5) сукупність взаємодіючих об'єктів (людей, матеріальних предметів, природних і соціальних процесів, відносин), які проявляють себе там, де і коли вчиняється суспільно небезпечна дія або бездіяльність (Ф.Сюндюков, А.Василиаді). Подібне визначення обстановки вчинення злочину запропонувала Н.Ф. Кузнецова – як сукупність взаємодіючих чинників (людей, матеріальних предметів, природних і соціальних процесів), в умовах яких відбувається суспільно небезпечне діяння.

Інші автори запропонували визначення обстановки вчинення злочину, які не співпадають з визначенням такої ознаки об'єктивної сторони злочину авторів, що є в кримінальному праві. Серед них є наступні дефініції обстановки вчинення злочину: 1) М.І. Ковальов – це сукупність ознак об'єктивного характеру, які підвищують або зменшують суспільну небезпечність злочину; 2) І.П. Козаченко, В.К. Матвійчук, І.О. Харь – це збіг подій і обставин, за яких вчиняється злочин; 3) М.І. Ковальов, Н.А. Ниркова – це фізичне середовище, де розвивається злочинна діяльність; 4) Г.О. Крігер – це одна з умов, що використовується винним для досягнення своєї мети, свідчать як про більшу, так і про меншу суспільну небезпеку злочину і злочинця; 5) В.Б. Малінін – це

сукупність визначених у законі, або таких, що впливають з нього факторів, що складають середовище, зовнішнє оточення, ситуацію в умовах якої вчиняється злочин, і такі, що набувають у цьому зв'язку кримінально-правове значення.

Позитивне, на наш погляд, що можна було б важливе взяти з визначень обстановки вчинення злочину, є наступне: 1) це сукупність описаних у законі об'єктивних умов (обставин), або таких умов, що впливають зі змісту закону, в яких протікає зовнішній акт злочинної поведінки; 2) є збігом подій і обставин, за яких вчиняється злочин; 3) це такі умови (фактори), що набувають кримінально-правового значення.

Зазначені положення заслуговують на використання в подальшому для формулювання визначення обстановки вчинення злочину.

Проте така систематизація подій різних та оригінальних точок зору на поняття «обстановка вчинення злочину» для висловлення своєї позиції стосовно визначення обстановки вчинення злочину ще недостатня. Потрібно ще звернутися до довідникових джерел на предмет з'ясування понять «обстановка», «умови», «обставини», «події», «фізичне середовище».

Так, зокрема, Великий тлумачний словник сучасної української мови трактує поняття «обстановка» таким чином: «...1. Сукупність умов, за яких що-небудь відбувається...// Становище на місці воєнних дій, зумовлене їх перебігом, співвідношенням бойових сил, їх розташуванням, характером місцевості і т. ін.» [40, с.820]. Словарь русского языка С.И. Ожегова тлумачить термін «обстановка» наступним чином: «...положение, обстоятельства, условия существования кого-чего-нибудь. Международная обстановка «...Боевая обстановка, в семье у кого-нибудь тяжелая обстановка...» [41, с.351]. «Русско-украинский словарь» пояснює термін «обстановка» таким чином: «...боевая обстановка, военная боевая обстановка ...международная обстановка...» [42, с.210].

Отже, обстановка означає сукупність умов, за яких що-небудь відбувається, зокрема, обставини, умови існування кого, чого-небудь.

Термін «умови» означає «...необхідна обставина, яка уможливило здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь... Обставини, особливості реальної дійсності, за яких відбувається або здійснюється що-небудь...» [40, с.1506]. «Словарь русского языка С.И. Ожегова» тлумачить термін «умови» таким чином: «...обстановка, в которой происходит что-нибудь. Природные условия...» [2, с. 685]. Натомість термін «обставина» означає «...явище, подія, факт, що пов'язані з чим-небудь,... впливають на що-небудь. Сукупність умов, за яких що-небудь відбувається... Те саме, що обстановка..» [40, с.819-820].

Термін «подія» засвідчує, що це «...те, що відбулося або відбувалося, сталося; явище, факт суспільного або особистого життя...» [40, с.1009].

Поняття «середовище», означає «...речовина, тіла, що наповнюють який-небудь простір...сфера. 2. Сукупність природних умов, у яких відбувається життєдіяльність якого-небудь організму...» [40, с.1309].

Аналіз термінології, яка використовується у визначеннях обстановки вчинення злочину свідчить, що вона надто непродумана, а підчас підміняє

одна одну за змістом, що не дає можливості правозастосовним органам належним чином використовувати таку ознаку об'єктивної сторони злочину, як обстановку для кваліфікації діяння або для призначення покарання, а також як обтяжуючу та пом'якшуючу покарання. Тому потрібно, враховувати положення теорії кримінального права, що такі ознаки об'єктивної сторони як місце, час і обстановка вчинення злочину відносяться до ознак, що характеризують умови вчинення злочину [43, с.65]. Крім того, важливо розуміти, що ці умови існують об'єктивно, незалежно від волі злочинця, хоча в деяких випадках вони можуть свідомо ним використовуватися і навіть частково створюватися [39, с.473].

Слід погодитися з твердженням, що є в юридичній літературі: 1) що конкретні умови в яких вчиняється злочин, мають істотний вплив на вчинену дію, направляють у певному розумінні розвиток причинного наслідкового зв'язку, обумовлюють характер і ступінь тяжкості шкідливих наслідків, що настали і тому слугують невід'ємними ознаками злочину в цілому і окремих його елементів [9, с.22]; 2) що законодавець використовує поняття «обстановка» лише тоді, коли необхідно у правовому плані замінити значне число конкретних видів обстановки, яка володіє деякою спільною для неї якістю і тотожним з нею кримінально-правовим значенням [4, с.13]; 3) що для того щоб не переважувати правову норму об'єктивним переліком значимих у кримінально-правовому відношенні видів обстановки, вона закріплюється законом [4, с.13]; 4) що слід розуміти – на стадії законотворчості далеко не завжди можливо в достатній мірі передбачити, які саме види обстановки будуть мати кримінально-правове значення, що також змушує законодавця указувати на нього узагальнено [4, с.13]; 5) що способи закріплення обстановки у кримінально-правових нормах не обмежуються тільки безпосереднім, прямою вказівкою на неї [4, с.13]; 6) що кожен з елементів обстановки вчинення злочину визначає її криміналізує значення, так як в цьому випадку вона дійсно впливає безпосереднім чином на оцінку тих або інших видів діяння [4, с.14]; 7) що зміст обстановки вчинення злочину і спосіб його вчинення тісно взаємопов'язані, так як спосіб виступає зовнішньою формою обстановки і одночасно проявляється у самому змісті [4, с.14]; 8) що кількість умов, які входять в обстановку (її структурний склад) вчені виділяють від двох до восьми таких елементів. Так, В.Н. Кудрявцев, зокрема, вважає, що обстановка вчинення злочину включає місце, час та інші конкретні умови його вчинення [9, с.22]. Натомість А.Г. Василюда включає у поняття обстановки різні об'єкти цілісності: а) місце вчинення злочину; б) час вчинення злочину; в) людину; г) матеріальні предмети; д) природно-кліматичні і деякі інші фактори [11, с.13]; 9) що місце і час вчинення злочину має значення для визначення обстановки, виходячи із розуміння простору як органічної їх єдності, коли ні час, ні територія не можуть існувати один без одного (в одних випадках вони дозволяють виділити значиму саме в кримінально-правовому значенні ділянку обстановки, в інших вони утворюють просторово-часові межі, в межах якої існує принципова для кримінального права залежність суспільної небезпечності діяння від обстановки його вчинення) [39, с.477]; 10) що інші елементи

обстановки проявляють себе різним чином, зокрема, людина може бути значимою з точки зору психічного стану (наприклад при оцінці відповідності оборонних дій небезпеці посягання істотне значення мають фізичні можливості особи, яка обороняється) і з точки зору соціально-правового статусу особи (злочин у відношенні особи, яка виконує службові або суміжні функції) [39, с. 477-488]; 11) щодо числа матеріальних предметів, що входять в обстановку, зазвичай, відносяться такі, які є джерелами підвищеної небезпеки (транспортні засоби, інші механізми, вибухові, радіаційні і т.ін. речовини) і тому у зв'язку з їх функціонуванням створюється небезпечний вид обстановки [39, с. 478]; 12) що в деяких випадках подібний вид обстановки може виникати із прояву природно-кліматичних факторів [39, с. 478]; 13) що з інших факторів, що утворюють обстановку вчинення злочину можуть бути виділені відносини і процеси, причому це можуть бути і природні процеси і відносини, що протікають, наприклад, в середовищі диких тварин, а також суспільні і побутові процеси і відносини [39, с. 478].

З метою подальшого з'ясування обстановки вчинення злочину ми звернемося до їх криміналістичного поняття. У цьому контексті, слід зазначити, що в криміналістиці термін, «обстановка вчинення злочину» застосовується давно (спочатку автори орієнтували практичних працівників на необхідність ретельного дослідження обстановки, в якій вчинений злочин, відмічаючи її індивідуальність і специфічність у конкретних злочинних рішеннях) [3, с. 30]. Наприклад, В.І. Громов і Н. Логовцер відмічали, що є, «...беззаперечним, що питання про те, як і при яких обставинах вчинено даний злочин... і які у зв'язку з цим зроблені зміни в об'єктивній зовнішній обстановці, є кардинальними, найбільш істотними питаннями» [44, с. 34].

Це свідчить про те, що в той час уявлення про обстановку вчинення злочину зводились до речового оточення злочинця [3, с. 30]. Натомість М.Є. Євгенєв вважав, що уміння відшукувати сліди і відтворювати по ним обстановку, уміння по цим слідам і обстановці розкрити злочин складає одну з найголовніших якостей слідчого [45, с. 39].

Слід звернути увагу на те, що основне джерело інформації про обстановку вчинення злочину вчені бачили в огляді місця події, наприклад вони указували на те, що фіксування обстановки є однією із задач огляду [46, с.61], або підкреслювали, що особливу увагу необхідно приділяти її дрібницям і деталям [47, с. 146].

У криміналістиці, як зазначається в існуючих джерелах, по-різному розкривається суть обстановки вчинення злочину, але практично у всіх працях відзначається, що вона здатна мати великий вплив на подію злочину і методику його розслідування [3, с. 30]. Так, Ю.І. Ільченко, досліджуючи обстановку місця події як структуру, відзначав, що перед слідчим стоїть завдання в ході огляду місця події встановити початковий стан цієї структури з метою з'ясування початкових змін в обстановці, які відбулися в результаті вчинення злочину (це свого роду розумове, з допомогою логічного мислення, проникнення у механізм злочину по матеріальній обстановці, яке можливе за уважною і цілеспрямованою вивчення обставин події) [48, с. 9].

Деякі автори, на наш погляд, необґрунтовано звужують обсяг поняття «обстановки вчинення злочину», називаючи її обстановкою місця події, і визначають її як «сукупність об'єктів, що володіють властивими їм або набутими під час події якісними характеристиками» [49, с. 75], «систему матеріальних об'єктів і їх просторах, часових і причинних зв'язків з досліджуваною подією» [50, с. 42].

Б.Л. Зотов зазначав, що обстановка вчинення злочину є складною і такою, що змінюється сукупністю його обставин [51, с. 15]. Натомість А.В. Ковальов розумів під обстановкою вчинення злочину конкретне становище, що склалося на певній території, виражене певною сукупністю об'єктів з їх просторовими і часовими зв'язками, визначеними якістьми і ознаками, а також низкою інших обставин, що характеризують поведінку учасників події і їх взаємовідносин, особливості предмета посягання [52, с. 47].

С.І. Винокуров стверджує, що обстановку вчинення злочину у криміналістичному аспекті слід розуміти як систему певним чином взаємодіючих між собою в конкретних умовах місця і часу факторів об'єктивної реальності, що обумовлюють спрямованість і хід поведінки людей в події злочину, а також детермінуючий характер, механізм і умови матеріального відображення, процесів і явищ, що відбуваються у вигляді характерної, відносно стійкої (для однотипних злочинів) сукупності слідів, дослідження яких дозволяє судити про суть того що відбулося [53, с. 46]. У той час Н.П. Яблоков розуміє обстановку вчинення злочину як систему різного роду взаємодіючих між собою об'єктів, явищ і процесів, що характеризують умови місця і часу, речові, фізико-хімічні, метеорологічні умови, виробничі фактори, особливості поведінки учасників події та інші умови об'єктивної реальності, що склалися в момент події злочину, і в сукупності такі, що впливають на спосіб його вчинення і механізм, який проявляється у різного роду слідах, що дозволяє судити про особливості цієї системи [54, с.39]. Слід звернути увагу на те, що В.А. Образцов виходить з того, що поняття «обстановка вчинення злочину» (кримінальна ситуація) має широкий зміст і включає територіальну, кліматичну, демографічну специфіку регіону, в якому вчинено злочин, а також обставини, що характеризують місце, час, умови та інші особливості указаної життєвої ситуації [55, с. 94].

Таким чином, аналіз існуючих точок зору стосовно поняття «обстановка вчинення злочину» в криміналістиці свідчить, що в цій науці до цього часу не вироблений єдиний підхід, що могло б сприяти інтенсифікації наукових розробок даної проблеми. Вирішення цього завдання, на наш погляд, певною мірою можливо через врахування етимологічного змісту поняття «обстановка».

Довідникові джерела характеризують це поняття наступним чином: 1) «...окружающие кого-то или что-то люди, предметы, случайности...» [56, с.641]; 2) «...положения, условия существования кого, чего-либо...» [41, с.351]; 3) «...совокупность обстоятельств, условий, в которых что-либо происходит» [57, с.455]; 4) «... совокупность факторов, воздействующих на кого, что-либо, создающих среду, в которой происходит, протекает что-либо...» [58, с.609].

Усе це ще раз підтверджує чому в криміналістиці поняття «обстановка вчинення злочину» характеризується через велику кількість термінів, до числа яких входять об'єкти і явища, процеси і умови, обставини і фактори, положення, стан, відносини [3, с.39]. Тому так важливе вироблення єдиного поняття «обстановка вчинення злочину». З цією метою, необхідно з'ясувати поняття «середовище вчинення злочину». Так, в кримінальному праві середовище в якому вчиняється злочин є загальноновизнаним і слід розуміти як складову частину об'єктивної сторони злочину. Натомість у кримінальному процесуальному праві – середовище, в якому вчинено злочин розуміють як джерело доказової інформації [59, с.129]. У той же час у кримінології середовище вчинення злочину розглядають як елемент, що приймає участь у формуванні особистості злочинця, як безпосередню причину деяких злочинів [60, с.69].

Аналіз праць, присвячених огляду місця події, показує, що багато авторів використовують терміни «обстановка вчинення злочину», «обстановка місця події». При порівняльному аналізі поняття «обстановка вчинення злочину» з іншими поняттями методологічною основою являється системно-структурний підхід, оскільки важливість принципів цього підходу неоціненна. Враховуючи те, що кожне з перерахованих вище понять має певний криміналістичний зміст і значення їх ототожнювати недопустимо. Обстановка вчинення злочину – це конкретна життєва ситуація, яка включає окрім матеріальної обстановки місця події також і інші елементи: поведінку учасників події і різні обставини, що сприяють дії цих учасників тощо і є більш широким ніж обстановка місця події, вона розділена часом [61, с.139-140].

С.І. Анненков та Т.С. Анненкова, на наш погляд, більш близько підійшли до розуміння обстановки вчинення злочину як «...системи взаємозв'язаних і взаємообумовлених елементів, у просторових межах яких відбувається взаємодія учасників злочину, а також різних інших обставин об'єктивного середовища, що склалося на певний момент розслідування і такої, що має вплив на розташування слідів злочину, розкриття і розслідування злочину». Проте розуміння криміналістичної науки стосовно поняття обстановки вчинення злочину свідчить, що вона намагається піднімати понятійний апарат науки кримінального права.

Висновок. На підставі проведеного дослідження можна дійти наступного визначення послугованого поняття: « Під обстановкою вчинення злочину слід розуміти сукупність об'єктивних умов (обставин) визначених у законі про кримінальну відповідальність або таких, що впливають з його змісту, в яких вчиняється злочин або є збігом подій та обставин в яких протікає зовнішній акт злочинної поведінки, що створюють вплив на ступінь суспільної небезпеки вчиненого та які набувають у цьому зв'язку кримінально-правового значення».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131/

2. *Хавронюк М.І.* Поняття злочину. Класифікація злочинів / М.І. Хавронюк// Кримінальне право України. Загальна частина: [підручник]. (Ю.В. Александров,

В.І. Антипов, О.О. Дудоров та ін.) – [вид. 4-те, переробл. та допов.] / За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – К. : Атіка, 2008. – С.41-58.

3. *Анохин П.К.* Философские аспекты теории функциональной системы / П.К. Анохин. Избранные труды. – М. : Наука, 1979. – 400 с.

4. *Анненков С.И., Анненкова Т.С.* Обстановка совершения преступления: процессуальные и криминалистические проблемы исследования: [монография] / С.И. Анненков, Т.С. Анненкова. – М. : Юрлитинформ, 2013. – 200 с.

5. *Зернов С.И.* Информационное сопровождение раскрытие и расследование поджогов / С.И. Зернов // Вопросы криминалистики и экспертно-криминалистические проблемы: [сб.науч.трудов]. – М. : ЭКЦ МВД России, 1997. – С. 72-83.

6. Кримінальне право України, Загальна частина: Практикум: [навчальний посібник] / І.П. Козаченко, В.К. Матвійчук, О.М. Костенко; за заг. ред. В.К. Матвійчука. – К. : К-НТ, 2006. – 437 с.

7. *Корнеева А.В.* Теоретические основы квалификации преступлений / А.В. Корнеева // Учебное пособие под ред. А.И. Рарога. – М., 2006.- С.58-61.

8. *Занин А.В.* Проблемы расследования и предупреждения выпуска недоброкачественной, нестандартной и некомплектной продукции: автор диссертации канд. юрид. наук / А.В. Зенин. – Саратов, 1981. – 20 с.

9. *Кудрявцев В.Н.* Объективная сторона преступления / В.Н. Кудрявцев. – М. : 1960. – 244с.

10. *Кудрявцев В.Н.* Советское уголовное право. Общая часть: [учебник] / В.Н. Кудрявцев: – М. : Изд-во МГУ, 1974. – С. 445

11. *Василиади А.Г.* Обстановка совершения преступления и ее уголовно-правовое значение: автор диссертации канд. юрид. наук: спец.: 12.00.08. – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право / А.Г. Василиади. – М., 1988. – 21 с.

12. *Якупов А.Ш.* Уголовное право УССР: [учебник] / А.Ш. Якупов – К. : Вища шк., 1984.– С. 470.

13. *Кригер Г.А.* Советское уголовное право: [учебник] / Г.А. Кригер – М. : МГУ, 1988. – С. 367.

14. *Фесенко Е.Ф.* Объективная сторона преступления 3-5 гл. / Е.Ф. Фесенко // Уголовное право Украинской ССР на современном этапе. Часть Общая: [монография] – К. : Научная мысль, 1985. – С. 117–141.

15. *Кузнецова Н.Ф.* Объективная сторона преступления / Н.Ф. Кузнецова// Уголовное право. Особенная часть: [учебник для вузов] / Отв. ред. И.Я. Козаченко, З.А. Незнамова, Г.П. Новоселов. – М., 1998. – С. 40-48

16. *Загородников Н.И.* Уголовное право. Часть Общая: [учебник] / Н.И. Загородников. – М., 1996. – С.592.

17. *Наумов А.В.* Объективная сторона преступления / А.В. Наумов // Уголовное право. Общая часть. / Под ред. В.Н. Кудрявцев, А.В. Наумов. – М., 1999. – С.60-68.

18. *Фріс П.Л.* Кримінальне право України. Загальна частина: [підручник для студентів вищих навчальних закладів]. – [2-ге видання, доповнене і перероблене]. / П.Л. Фріс. – К. : Атіка, 2009. – 512 с.

19. *Омельчук О.М.* Злочин і склад лочину / О.М. Омельчук // Кримінальне право України: [навч. посіб.] / С.Г. Волкотруб, О.М. Омельчук, В.М. Ярін та ін. / За ред. О.М. Омельчука. – К. : Наукова думка; Прецедент, 2004. – С. 15-23.

20. *Панов М.І.* Об'єктивна сторона злочину / М.І. Панов// Кримінальне право України. Загальна частина: [підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів

освіти] / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; за ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Київ – Харків : Юрінком Інтер – Право, 2001. – С. 102-129.

21. *Панов М.І.* Об'єктивна сторона злочину / М.І. Панов // Кримінальне право України. Загальна частина: [підручник] / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, Л.М. Кривоченко та ін.; за ред. проф. В.В. Сташиса, В.Я. Тація – [3-є вид. перероб. і допов.] – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 496 с.

22. *Панов М.І.* Об'єктивна сторона злочину / М.І. Панов // Кримінальне право України. Загальна частина: [підручник для юридичних вузів і факультетів] / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; за ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Х. : Право, 1997 – С. 91-116.

23. *Панов М.І.* Объективная сторона преступления / М.І. Панов // Уголовное право Украины: Общая часть. – [изд. 2-е, перераб. и допол.] / Под ред. профессоров кафедры уголовного права Национальной юридической академии Украины им. Я. Мудрого: М.И. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Харьков: Право, 1998. – С. 108-117.

24. *Фесенко Є.В.* Об'єктивна сторона складу злочину / Є.В. Фесенко // Кримінальне право України. Загальна частина: [підручник для студентів юр. вузів і факультетів] / В.А. Андрусів, П.П. Андрушко та ін.; за ред. професора П.С. Матишевського та ін. – Київ : Юрінком Інтер, 1997. – С. 133-149.

25. *Матишевський П.С.* Кримінальне право України. Загальна частина: [підручник для студентів юридичних вузів і факультетів.] / П.С. Матишевський. – К. : А.С.К., 2001. – 352 с.

26. *Матишевський П.С.* Кримінальне право України. Загальна частина: [підручник] / П.С. Матишевський. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 272 с.

27. *Діордіца І.В.* Кримінальне право України: [посібник для підготовки до іспитів] / І.В. Діордіца. – К. : О.С. Ліпкан, 2010. – 288 с.

28. *Миколенко О.Н., Крупко Д.И.* Объективная сторона преступлений / О.Н. Миколенко, Д.И. Крупко // Уголовное право Украины. Общая и Особенная части: [учебник] / Под ред. заслуженного деятеля науки и техники Украины, доктора юридических наук, профессора Е.Н. Стрельцова. – Х. : Одиссей, 2002. – С. 81-97.

29. *Володько М.В.* Об'єктивна сторона злочину / М.В. Володько // Кримінальне право України. Загальна частина: [підручник] (Ю.В. Александров, В.І. Антипов, М.В. Володько та ін.). – [вид. 3-тє, переробл. та допов.]; за ред. В.І. Мельника, В.А. Клименка. – К. : Юридична думка, 2004. – С. 88-99.

30. *Ковалев М.И.* Объективная сторона преступления / М.И. Ковалев // Советское уголовное право: Общая часть. (Н.А. Беляев, М.И. Ковалев, М.Д. Шаргородский и др.); под ред. проф. Н.А. Беляева, М.И. Ковалева: [учебник]. – М. : Юрид. лит., 1977.- С. 141 – 167.

31. *Коржанський М.Й.* Уголовне право України. Загальна частина: [курс лекцій] / М.Й. Коржанський. – К. : Наукова думка; Українська видавнича група, 1996. – 336 с.

32. *Пудовочкин Ю.Е.* Учение о составе преступления: [учебное пособие] / Ю.Е. Пудовочкин. – М. : Юрлитинформ, 2009. – 248 с.

33. *Номоконов В.А.* Объективная сторона преступления / В.А. Номоконов // Полный курс уголовного права: В 5 т. (Под ред. докт. юрид. наук, заслуженного деятеля науки РФ А.И. Короблева. Т.1: Преступление и наказание. – СПб : Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2008. – С. 357–383.

34. *Сюнюков Ф., Василяди А.* Учет обстановки совершения преступления / Ф. Сюнюков, А. Василяди // Советская юстиция. – 1988. – № 22. – С. 24–28.
35. *Истомин А.Ф.* Объективная сторона преступления / А.Ф. Истомин // Общая часть уголовного права: [учебное пособие] / А.Ф. Истомин. – М., 1997. – С. 60–75.
36. *Ковалев М.И., Ныркова Н.А.* Объективная сторона преступления / М.И. Ковалев, Н.А. Ныркова // Уголовное право. Общая часть: [учебник]; под ред. В.Н. Петрашева. – М., 1999. – С. 169–179.
37. *Тяжкова И.М.* Объективная сторона преступления / И.М. Тяжкова // Курс уголовного права. Т.1.; под ред. Н.Ф. Кузнецовой, И.М. Тяжковой – М., 1999. – с. 239–265.
38. *Костенко О.М.* Обстановка вчинения злочину / О.М. Костенко // Юридична енциклопедія: В 6 т. – Т.4: Н.-П. / [редакол.: Ю.С. Шемнученко (голова редкол.) та ін.] – К. : Укр. енцикл. – 2002. – 720 с.
39. *Малинин В.Б.* Объективная сторона преступления / В.Б. Малинин // Энциклопедия уголовного права. – Т.4: Состав преступления. – СПб: Издание профессора Малинина В.Б., 2005. – С. 237–502.
40. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [укладач і голов. ред. В.Т. Бусол]. – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728с.
41. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка: Ок. 57 000 слов / Под ред. чл.-корр. АН СССР Н.Ю. Шведовой. – [19-е изд., испр.] – М. : Рус. яз., 1987. – 750с.
42. Русско-украинский словарь. – Т.2.; [редколл. тома С.И. Головащук, А.А. Коробчинская, Н.И. Пилинский]. – К. : Изд-во «Наукова думка», 1968. – 756с.
43. *Благов Е.В.* Общая часть уголовного права в 20 лекциях: [курс лекций] / Е.В. Благов. – М. : Юрлит – информ, 2012. – 344с.
44. *Громов В.У., Лаговиер Н.* Вопросы методики расследования убийств / В.У. Громов, Н. Лаговиер // Методика и техника следственной работы: [монография] / В.У. Громов, Н. Лаговиер. – Київ, 1934. – 142с.
45. *Евгеньев М.Е.* Методика и техника расследования преступлений / М.Е. Евгеньев: [монография]. – Киев, 1940. – 303 с.
46. *Винберг А.И., Шавер Б.М.* Криминалистика: [учебник]. – [3-е изд., доп. и перераб.] – М. : Госиздат, 1949. – 270.
47. *Шавер Б.М.* Методика расследования хищений личной собственности граждан / Б.М. Шавер // Криминалистика: [учебник]. – М.; 1952. – 290с.
48. *Ильченко Ю.И.* Тактические приемы исследования обстановки места происшествия: автореф. дис. канд. юрид. наук / Ю.И. Ильченко. – Алма-Ата, 1966. – 18с.
49. *Круглов Е.И.* О некоторых особенностях осмотра места происшествия по делам о лесных пожарах / Е.И. Круглов // Вопросы криминалистики. – Свердловск: Изд-во Свердловского университета, 1972. – С. 73–76.
50. *Федоров Ю.Д.* Установление причинно-следственных и пространственно-временных связей между расследуемым событием и обстановкой места происшествия / Ю.Д. Федоров // Процессуальные и криминалистические проблемы предварительного следствия. – Ташкент : Издательство Ташкентского ВШМ МВД, 1978. – С. 41–54.
51. *Зотов Б.Л.* Казус или дорожно – транспортное происшествие / Б.Л. Зотов. – Киев, 1975. – 79с.
52. *Ковалев А.В.* Криминалистическая характеристика преступлений в области охраны жизни и здоровья работников в процессе их производственной деятель-

ности / А.В. Ковалев // Актуальные направления развития криминалистической тактики и методики расследований. – М., 1978. – С. 44–48.

53. *Винокуров С.И.* Основные вопросы методики расследования преступных нарушений правил обращения со взрывчатыми материалами: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / С.И. Винокуров. – М., 1967. – 24с.

54. *Яблоков Н.П.* Исследование обстоятельств преступных нарушений правил безопасности труда / Н.П. Яблоков. – М. : 1980. – 320 с.

55. *Образцов В.А.* О криминалистической квалификации преступлений / В.А. Образцов // Вопросы борьбы с преступностью. – Вып. 33. – М., 1980. – С. 90–98.

56. *Даль В.* Толковый словарь живого великорусского языка: Т. 2. – Спб., 1863-1866.

57. Словарь современного русского литературного языка. – Т.8. М.-Л: 1959. – 1840с.

58. Словарь синонимов русского языка / Александрова З.Е. – [изд. 4-е.] – М. : Изд-во: Русский язык, 1975. – 609с.

59. Комментарий к Уголовно – процессуальному процессу (постатейный) / Отв. ред. И.Л. Петрухина. – М. : ТК «Велби»; изд-во «Проспект», 2003. – 1016 с.

60. *Курбанова Г.И.* Механизм взаимодействия личности и внешней среды / Г.И. Курбанова // Межвузовский сборник науч. трудов. Вып. 54. – Свердловськ : Изд-во Свердловского юридического института, 1977. – С. 64–70.

61. *Белкин Р.С.* Собираение, исследование и оценка доказательств. Сущность и методика / Р.С. Белкин. – М. : Наука, 1966. – 293с.

Астахова О.О. Поняття обстановки вчинення злочину як ознака об'єктивної сторони злочину

У статті проаналізовані точки зору, що стосуються поняття обстановки вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину. Зазначається, що чинний Кримінальний кодекс України та теорія кримінального права не вирішили проблеми відносно поняття «обстановка вчинення злочину». Ця обставина, на погляд автора, перешкоджає одноманітному розумінню такої ознаки об'єктивної сторони злочину, як обстановка вчинення злочину.

Ключові слова: обстановка вчинення злочину, ознака злочину об'єктивні умови.

Астахова А.А. Понятие обстановки совершения преступления как признак объективной стороны преступления

В статье проанализированы точки зрения, касающиеся понятия обстановки совершения преступления как признака объективной стороны преступления. Отмечается, что действующий Уголовный кодекс Украины и теория уголовного права не решили проблемы относительно понятия «обстановка совершения преступления». Это обстоятельство, по мнению автора, препятствует однообразному пониманию такого признака объективной стороны преступления, как обстановка совершения преступления.

Ключевые слова: обстановка совершения преступления, признаки преступления, объективные условия.

Astakhova A.A. The notion a situation of committing a crime as a sign of objective side of the crime

The article analyzes the point of view, the situation concerning the notion of committing a crime as a sign of «the objective side of the crime. Noted that the current Criminal Code of Ukraine and the theory of criminal law did not solve the problem with respect to the concept of» setting the offense was committed. «This, in my opinion, prevents the monotonous understanding such a feature of «objective side of the crime, as the setting of the crime.

Keywords: *setting the crime, elements of a crime, the objective conditions.*

Стаття надійшла до редакції 20.11.2014.